

Erilaisten oppijoiden tukeminen teknisellä alalla

Tapausesimerkkinä Jyväskylän ammattikorkeakoulun
informaatioteknologian instituutti

Telin Riikka
Kehittämishankeraportti
Huhtikuu 2008

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) Sukunimi, Etunimi Telin, Riikka	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 38	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus Salainen ☐	
Työn nimi Erilaisten oppijoiden tukeminen teknisellä alalla, Tapausesimerkkinä Jyväskylän ammattikorkeakoulun Informaatioteknologian instituutti		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu, Jyväskylän ammattikorkeakoulu		
Työn ohjaaja(t) Laitinen, Antti		
Toimeksiantaja(t)		
Tiivistelmä <p>Oppimisvaikeudet ovat osa oppimisen maailmaa, kaikissa kouluissa ja kaikilla koulutuksen tasoilla. Niiden tunnistaminen ja tunnustaminen on myös ammattikorkeakouluissa osa opettajan ammattitaitoa ja parantaa osaltaan opetuksen laatua.</p> <p>Tämän kehittämishankkeen tavoitteena oli selvittää, miten erityistä tukea tarvitsevien oppijoiden ohjaus toteutuu Jyväskylän ammattikorkeakoulussa It-instituutissa. Tavoitteena oli selvittää mitkä ovat opettajan valmiudet kohdata erilaisia oppijoita ja miten opintojen ohjaustehtävä määritellään osaksi ammattikorkeakoulun opettajan roolia. Hankkeen tuloksena esitetään toimenpiteitä, joilla voidaan edistää opettajien kykyä ja halua kohdata opiskelijoita, joilla on oppimisvaikeuksia.</p> <p>Hankkeessa perehdyttiin oppimisvaikeuksiin teknisillä koulutusaloilla ja erityisen tuen toteutumiseen ammattikorkeakoulussa. Hankkeessa kuvaillaan It-instituutin opintojen ohjausjärjestelmä ja keskitytään erityisen tuen toteuttamisen kannalta tärkeimpiin toimijoihin. Ohjausjärjestelmän toimintamallien toimivuutta arvioitiin käytännössä omien kokemusten perusteella.</p> <p>Koulutusyksikön opintojen ohjausjärjestelmään tutustuminen tulisi ottaa osaksi uusien opettajien perehdyttämistä ja pyrkiä luomaan hyvät käytännöt, joiden mukaisesti toimitaan tilanteessa, jossa kohdataan erityistä tukea tarvitsevia opiskelijoita. Tiedotuksella, koulutuksella ja kollegiaalisen tiedon vaihtamisella voidaan erilaisten oppijoiden kohtaamisesta tehdä osa ammattikorkeakouluopettajan osaamista ja arkipäivää.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Erilaisten oppijoiden ohjaaminen, oppimisvaikeudet, opintojen ohjausjärjestelmä, opettajan rooli ohjaajana		

Author(s) Telin Riikka	Type of Publication Development project report	
Title Support for students with special educational needs in technical field Case study of School of Information Technology	Pages 38 <table border="1" data-bbox="1161 219 1401 320"> <tr> <td data-bbox="1161 219 1401 320">Language finnish</td> </tr> </table>	Language finnish
Language finnish		
Degree Programme Teacher Education College	Confidential Until _____ ☐	
Tutor(s) Laitinen, Antti		
Assigned by		
Abstract <p>Learning difficulties are part of learning at every level of education system and in every kind of schools. To identify and to recognize these learning difficulties is essential part of professional skills of teachers and improves the quality of teaching.</p> <p>The focus of this project lies in the present methods of providing special attention and support in School of Information Technology. The objective of project was to find out what are facilities of teachers to meet students who need special support and how the study counselling is defined as a part of teacher´s professional in polytechnic school.</p> <p>The output of the development project presents good procedures, which can help the progress of ability and preparedness of teachers to meet students with learning difficulties. The results suggest that every new teacher should get oriented in the study counselling system of school. The procedures to support students with special educational needs should be created so that every teacher could participate in study counselling. Information, training and collegial communication would improve the meeting students with special educational needs and make it ordinary part of profession of teacher.</p>		
Keywords Learning difficulties, study counselling, special support, technical field		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

1. Taustaa.....	4
2. Oppimisvaikeuksista	6
2.1. Lukivaikeus.....	6
2.2. Hahmottamisen vaikeudet	7
2.3. Tarkkaavaisuuden häiriöt	7
3. Erilainen oppija ammattikorkeakoulussa	8
4. Erilaiset oppijat IT-instituutissa.....	10
5. Opintojen ohjausjärjestelmä It-instituutissa	11
5.1. Oppimisen ohjaus.....	12
5.2. Tukiohjaus	13
5.3. Uraohjaus.....	14
5.3.1. Opettajatuutorointi uraohjauksen toteuttajana.....	15
5.3.2. Opettajatuutoroinnin tavoitteet ja tehtäväalueet	17
5.4. Opastus, neuvonta ja vertaistutorointi.....	18
5.5. Tsemppis-Luki-ryhmä	18
5.6. Opiskelija – ohjausjärjestelmän subjekti vai objekti?.....	19
6. Opintojen ohjaus ja opettajan rooli ammattikorkeakoulussa.....	20
6.1. Opintojen ohjaus osana opettajan työtä.....	20
6.2. Opettajan rooli	22
6.3. Erityinen tuki käytännössä.....	24
7. Erityisen tuen toteutuminen IT-instituutissa.....	26
7.1. Kuka huomaa oppimisvaikeudet?	26
7.2. Erilaiset oppijat osana pedagogisen toiminnan kehittämistä.....	28
7.3. Sivutoiminen opettaja erityisen tuen antajana	30
8. Esteetön opiskelu korkea-asteen oppilaitoksissa, ESOK	31
8.1. ESOK 2008 toimintamalli Jamk:ssa	32
8.2. ESOK-keskustelufoorumin johtopäätöksiä	33
9. Oppimisvaikeudet opintojen viivästymisen ja keskeyttämisen syynä?.....	34
10. Kehittämisehdotus erityisen tuen varmistamiseksi	35
LÄHDELUETTELO.....	37

1. Taustaa

Tein opetusharjoitteluni Jyväskylän ammattikorkeakoulun Informaatioteknologian yksikössä keväällä 2007 ja osallistuin samoihin aikoihin Erityistä tukea vaativien oppijoiden ohjaaminen –kurssille. Tuohon kurssiin liittyvän oppimistehtävään tutkin mitä laki ja asetukset määräävät opintojen ohjaamisesta ammattikorkeakouluissa ja selvitin miten käytännössä toimitaan It-koulutusyksikössä, kun opiskelija tarvitsee erityistä tukea selvitäkseen opinnoistaan. Nyt olen toiminut viime syksystä saakka sivutoimisena tuntiopettajana samassa yksikössä ja omien kokemusteni ja tuntemusteni myötä päätin jatkaa tutkimusmatkaani haasteellisten oppijoiden kohtaamiseen ja ohjaamiseen ammattikorkeakoulussa.

Opintojen ohjaus ammattikorkeakoulussa on erittäin hyvin suunniteltua, säänneltyä ja dokumentoitua, mutta erilaisten oppijoiden kohtaamista varten valmiudet ja käytännöt tuntuivat puutteellisilta ainakin uuden aloittavan opettajan kannalta katsottuna.

Erilaiset oppimisvaikeudet ja kokonaisvaltaisen esteettömyyden tavoittelu oppimisympäristössä ovat paljon esillä olevia aiheita, mutta arvokkaan tiedon ja hyvien tavoitteiden tuominen osaksi opettajan arkityötä tuntuu jääneen taka-alalle muiden kehittämishankkeiden kustannuksella.

Ammattikorkeakoulujen opiskelijoilla on todennäköisesti yhtä paljon erilaisia oppimisvaikeuksia kuin nuorilla aikuisilla ylipäätään, joten selkeät toimintamallit ja koulutuksella vahvistettu opettajan ammattitaito kohdata ja tukea haasteellisia oppijoita parantaisivat osaltaan koulujen yhteistä ongelmaa, korkeaa keskeyttämisprosenttia. Oppimisvaikeudet ovat osa oppimisen maailmaa, kaikissa kouluissa ja kaikilla opiskelun tasoilla. Niiden tunnistaminen ja tunnistaminen on myös ammattikorkeakouluissa osa opettajan ammattitaitoa ja parantaa osaltaan opetuksen laatua.

Kokonaisuutena asiasta jäi minulle vaikutelma, että erilaisten oppijoiden kohtaaminen ja ohjaaminen opettajan asiantuntijuuden osana on jotenkin ”tutkimatonta viidakkoa” ja oppijoiden erilaisuuden tunnistaminen ja huomioiminen opetustilanteissa eivät vielä ole itsestään selvä tai luonteva osa ammattikorkeakoulussa toteutettavaa opetusta.

Kehittämishankkeen ja siihen johtaneiden oppimistehtävien synnyttämiä tunnelmia kuvaa hyvin seuraava lainaus Terhi Raitasen haastattelusta, jossa viitataan opettajien suhtautumiseen erityistä tukea vaativiin oppilaisiin ammattikorkeakoulussa:

”Tiedon puutteen ohella tai sen taustalla on myös asenteellisia esteitä. Vieläkin tulee vastaan ajatus, ettei korkea-asteella voi olla lukivaikeuksia. Opiskelijaan ei luoteta vaan epäillään helppojen ratkaisujen hakemisesta, kun hän kertoo lukivaikeudestaan.”
(Raitanen 2007.)

Opettajien kokemusten ja tutkijoiden oletusten mukaan myös korkeakouluopiskelijoilla esiintyy oppimisvaikeuksia. Varsinaista tutkimusta aiheesta on tehty vähän. Tutkimuksen lisääntyminen olisi suotavaa siksi, että opiskelija pystyisi ymmärtämään omia oppimiseen liittyviä ongelmiaan ja mahdollisesti hakemaan apua, ja siksi että yhteiskunnallisesti ja opetushenkilökunnan kannalta olisi tärkeää tietää kuinka paljon ja millaisia vaikeuksia opiskelijoilla on. Tietoa voitaisiin käyttää koulutuksen ja tukikeinojen suunnitteluun ja opettajien täydennyskoulutuksen suuntaamiseen.

Aiheen mielenkiintoisuutta lisää se, että tutkimusten mukaan teknisillä aloilla opiskelevilla on muita enemmän lukivaikeuksia ja toisaalta se, että sekä luki- että tarkkaavaisuushäiriötä esiintyy miehillä enemmän arviolta kolme kertaa enemmän kuin naisilla. Oppimisvaikeudet vaikeuttavat opiskelua ja kurseista selviämistä siinä missä fyysiset sairaudetkin. Opiskelijoissa elää kuitenkin edelleen käsitys siitä, että jos opiskelut eivät jatkuvasta yrityksestä huolimatta suju, on opiskelija joko tyhmä tai laiska. Yritykset salailla omaa oppimisen vaikeutta aiheuttavat ahdistusta. Oppimisvaikeuksia omaavilla korkeakouluopiskelijoilla onkin todettu normaalia enemmän pelon tunteita, itseluottamuksen puutetta, epävarmuutta, itsekriittisyyttä ja ahdistuneisuutta. (Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas 2005)

2. Oppimisvaikeuksista

Oppimisvaikeuksista kärsii arviolta noin 20 % väestöstä. Oppimisvaikeudet voidaan määritellä seuraavasti: henkilöllä on erilaisia, tavallisesta poikkeavia tapoja oppia ja käsitellä tietoa. Vaikeudet ilmenevät kirjoittamisessa, tarkkaavaisuudessa, lukemisessa, motoriikassa, matematiikassa, päättelyssä ja ymmärtämisessä.

2.1. Lukivaikeus

Lukivaikeus määritellään lukemisen ja kirjoittamisen erityisvaikeudeksi. Sitä ilmenee noin kymmenellä prosentilla väestöstä, aikuisista noin kuudella prosentilla. Tällöin lukeminen on hidasta ja siihen kuluu kohtuuttoman paljon aikaa, virheitä tulee helposti tai luettu teksti ei tartu päähän vaikka miten yrittäisi. Lukivaikeuksia omaavilla opiskelijoilla oppiminen on työlästä, jos siihen liittyy paljon lukemista ja kirjoittamista. Oikeinkirjoitus ja kirjoitelmien laatiminen on monille vaikeaa. Tämä johtaa usein opiskeluaikataulujen venymiseen ja mahdollisesti opintojen viivästymiseen, varsinkin jos opintoihin liittyy paljon luettavaa.

Luetun ymmärtämisen vaikeus tarkoittaa, että opiskelija ei saa selvää lukemastaan. Luetun ymmärtämisen vaikeus esiintyy joskus yhdessä lukivaikeuden kanssa ja voi johtua siitä, että opiskelija ei ymmärrä kieliopillisia rakenteita. Vaikeus voi johtua myös lyhytaikaisen eli työmuistin heikkoudesta. Tällöin opiskelijalla on vaikeuksia pitää mielessään lukemaansa tekstiä, jolloin kokonaisuuden ymmärtäminen on työlästä.

Tutkimusten mukaan teknisen alan opiskelijoilla on opiskelijoista yleisimmin lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyviä vaikeuksia, sillä he pystyvät muilla taidoillaan kompensoimaan vaikeuksiaan eivätkä myöskään joudu niin usein vaativaa kirjoittamista vaativiin töihin - ennen diplomityön tekemistä.

Lukivaikeudet voivat johtua monesta syystä. Lukivaikeuksien taustalla voi olla vajavaisesti kehittynyt kielellinen tietoisuus tai vaikeudet voivat johtua aivotoiminnan prosessoinnin hitaudesta ja erilaisuudesta. Lukihäiriöisillä on myös todettu heikompi tai hitaammin syttyvä aktivaatio kuulo- ja näköhavainnon yhteydessä. Lukemisen

vaikeudet haittaavat monin tavoin aikuisen ihmisen elämää ja työskentelyä nykyisen kaltaisessa muuttuvassa tietoyhteiskunnassa. (Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas 2005.)

2.2. Hahmottamisen vaikeudet

Hahmottamisen vaikeudet ovat erilaisia vaikeuksia hahmottaa asioita, tekstiä, paikkoja, toimintatapoja tai esineitä. Ne vaikeuttavat opintoihin liittyen erityisesti opintojen suunnittelua, lukemista ja ennen kaikkea matematiikan opiskelua. Tarkemmin hahmottamisen vaikeudet näkyvät työmuistin heikkoutena, vaikeutena arvioida etäisyyksiä ja sijainteja, jaksottaa asioita, sekä ymmärtää kuvauksia suullisista ohjeista, ajantajua, ymmärtää symboleja ja laitteiden toimintamekanismeja ohjeista huolimatta. Hahmottamisen vaikeudet saattavat näkyä myös sosiaalisina vaikeuksina, sillä uusiin sosiaalisiin tilanteisiin sopeutuminen on työlästä, koska sosiaalisia vihjeitä on vaikea ymmärtää. Hahmottamisen vaikeuksia sanotaankin visuaalis-motorisiksi oppimisvaikeuksiksi. (Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas 2005.)

Matematiikan oppimisvaikeudet ovat esimerkki hahmottamisen vaikeuksista. Näitä vaikeuksia eli dyskalkulatiaa ilmenee noin 3 - 7 prosentilla väestöstä. Tarkkaa määrää on vaikea sanoa, koska matematiikan oppimisvaikeus ilmenee eri ihmisillä eri tavalla ja sitä ei useinkaan diagnosoida. Matematiikan oppimisen vaikeus saattaa myös esiintyä vain yhdellä matematiikan osa-alueella ja matematiikan oppimisvaikeus esiintyy usein myös henkilöillä, joilla on myös lukivaikeuksia.

2.3. Tarkkaavaisuuden häiriöt

Tarkkaavaisuuden ja ylivilkkauksen häiriötä eli ADHD:tä kutsutaan aikuisilla usein ADD:ksi (attention deficit disorder). Yleisesti uskotaan, että motorinen ja emotionaalinen ylivilkkaus mahdollisesti voivat hävitä iän myötä. ADD:n syy on epäselvä, mutta sen ajatellaan olevan neuropsykiatrinen ja -biologinen oireyhtymä, joka tarkoittaa, että sitä aiheuttavat perinnölliset tekijät sekä jotkut sairaudet ja raskauden aikaiset ongelmat. Tarkkaavaisuuden vaikeus ilmenee vaikeutena keskittyä meneillä olevaan tehtävään. Monet ympäristötekijät, äännet, häly, liikkeet ja muut

häiriötekijät saattavat viedä opiskelijan huomion pois tehtävästä. Häiriö voi esiintyä erilaisina yhdistelminä, jolloin siihen kuuluvat tarkkaavaisuushäiriö, ylivilkkaus ja impulsiivisuus tai pelkkä tarkkaavaisuushäiriö tai ylivilkkaus ja impulsiivisuus. Häiriötä arvioidaan olevan lapsilla noin 3 - 7 prosentilla ja aikuisilla 2 - 4 prosentilla. Miehillä tarkkaavaisuushäiriö, johon liittyy ylivilkkautta, on noin kolme kertaa yleisempää kuin naisilla. (Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas 2005.)

Usein opiskelijat, joilla on oppimisvaikeuksia, kouluasteesta riippumatta, leimataan laiskoiksi, tyhmiksi tai epämotivoituneiksi. Oppimisvaikeus ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö ihminen voisi oppia tai että hän oppisi huonommin. Oppiminen tapahtuu eri tavalla ja tahtiin kuin muilla. Kun tämä otetaan huomioon, voi oppimisvaikeuksia omaavakin oppia samalla tavalla kuin muut. Siksi on tärkeää, että erilaisen oppijan lisäksi hänen oppimisen vaikeuksistaan ovat tietoisia myös opetushenkilökunta ja opintojen suunnittelijat. Tietoisuuden lisäksi kaikkien opettajien ja tukihenkilöiden yhteisenä tavoitteena tulisi olla oppilaalle sopivimman oppimistavan tunnistaminen ja hyödyntäminen. Taustalla tulisi olla näkemys siitä, että samaan oppimistavoitteeseen voidaan päästä monin eri tavoin. Keinoja helpottaa oppimisvaikeuksia ovat mm. yksilölliset tukitoimet, vahvuuksien tunnistaminen ja niiden hyväksi käyttäminen sekä mahdollisuuksien mukaan opetustekniikoiden vaihtelevuus.

3. Erilainen oppija ammattikorkeakoulussa

Erilaiseksi oppijaksi ammattikorkeakoulussa voidaan määritellä henkilö, jolla on fyysisiä, psyykkisiä tai sosiaalisia esteitä oppimisessaan tai opiskelussa ammattikorkeakoulussa. Fyysisiä esteitä voivat olla pitkäaikaissairaus tai fyysinen vamma tai haitta. Psyykkiset esteet voivat liittyä oppimisen vaikeuteen, joka ilmenee lukemisen, kirjoittamisen tai hahmottamisen vaikeus. Myös sosiaalisiin tilanteisiin liittyvä esiintymisjännitys, motivaatio opiskelulle ja sitoutuminen tai huoli omasta jaksamisesta saattavat aiheuttaa ongelmia, joista selviytyminen saattaa vaatia normaalia opintojen ohjausta enemmän tukea. (Erilainen oppija ammattikorkeakoulussa, Diakonia-ammattikorkeakoulun opas. 2007)

Osalla ammattikorkeakouluopiskelijoista on mielenterveyden ongelmia kuten

uupumusta ja masennusta tai vakavaa päihteiden käyttöä tai erilaisia riippuvuuksia. Sosiaaliset ja kulttuuriset esteet voivat liittyä aiempiin oppimiskokemuksiin, joista esimerkiksi koulukiusatuksi tulemisen kokemus voi aktivoitua ammatillisen koulutuksen tai korkeakouluopintojen aikana. Opiskelijan taloudellisen tilanteen heikkeneminen tai perhesuhteissa tapahtuvat voimakkaat muutokset saattavat estää opintojen täyspainoista edistymistä. Oppimisympäristön vaihtuminen ohjatusta ”luokkaopetuksesta” itseohjautuvaan opintojen suunnitteluun ja opetuskulttuuri ammattikorkeakoulussa saattavat varsinkin opintojen alkuvaiheessa muodostua esteiksi. Opiskelun alkuvaiheen riittävä tukeminen ja opintojen ohjaus on erityisen tärkeää, jotta opiskelija ei tunne jäävänsä yksin ja ulkopuoliseksi. (Erlainen oppija ammattikorkeakoulussa, Diakonia-ammattikorkeakoulun opas.2007)

Joskus oppilaitoksille luodaan myös tietoisesti imagoa, joka asettaa opiskelijoille kovia menestymispaineita. Oppilaat joutuvat peittämään heikkoutensa tai inhimilliset vaikeudet elämässään onnistuessaan pääsemään johonkin tiettyyn korkeakouluun. Tästä esimerkkinä lainaus Hannu Puupposen artikkelista: Aivan arkisia asioita.

Opiskelija, joka oli viivästynyt opiskelussaan, otti yhteyttä oppimisvaikeuksiin perehtyneeseen ohjaajaan. Opinnot olivat tuntuneet kovin työlästytäviltä jo pitkähkön aikaa, joten ohjaaja kysyi, miksi opiskelija ei ollut jo aikaisemmin ottanut yhteyttä.

Opiskelija vastasi: "Kun tulimme opiskelemaan, tervetuliaispuheessa sanottiin, että me olimme läpäisseet niin tarkan seulan, ettei kenelläkään voinut olla mitään vaikeuksia selviytyä opinnoistaan. Ei sen jälkeen voinut kertoa ongelmista tuntematta itseään jotenkin väärin perustein valituksi tai porukan petturiksi."

Kuinka tervetuliaispuheen ylentäväksi ja yhteisyyttä vahvistavaksi tarkoitettu viesti saattoi aiheuttaa sivullisuutta ja muodostua opintojen edistämisen esteeksi? "Valintaseulan" arvostus oli tervetuliaispuheessa huomattavan korkealla. Mitä kaikkea seulalla tarkoitetaan, sen uskotaan pystyvän ennustamaan menestys opiskelun ja elämän ennalta arvaamattomissa käännteissä. On ymmärrettävää, jos itsestään selväksi kuvaillun ongelmattoman opintouran vastukset koetaan omaksi huonoudeksi. (Puupponen 2006)

Tyypillistä erilaiselle oppijalle on erilainen tapa opiskella tai hahmottaa oppimista. Monet erilaiset oppijat selviävät opinnoissaan sujuvasti, toiset taas tarvitsevat aika ajoin erilaista tukea. Usein erilaisella oppijalla kuten ikätovereillaan yleensäkin on samanaikaisesti monia haasteita kohdattavanaan sekä opiskelussa että elämässä

yleensä. Erilaiset oppijat tarvitsevat usein keskimääräistä enemmän ohjausta opintojen suunnittelemiseksi ja läpiviemiseksi sekä arkielämän eri osa-alueilla pärjäämiseksi. Samanaikaiset monet uudet haasteet saattavat viivästyttää opintoja, vaikka mikään yksittäinen ongelma ei olisikaan ylitsepääsemätön.

4. Erilaiset oppijat IT-instituutissa

Haastattelin Jamk:n It-instituutissa tukiohjaaja Tarja Lappalaista ja tutorkoordinaattori Sirpa Alestaloa.

Opiskelija voi jo ammattikorkeakouluun tullessaan olla erilainen oppija, tai erilaiseksi oppijaksi voi tulla opintojen aikana esimerkiksi merkittävästi muuttuvan elämäntilanteen vuoksi. Erilainen oppija voi olla kuka tahansa ja elämän eri vaiheissa vaikeudet ja erityisen tuen tarve voivat vaihdella suuresti. Ammattikorkeakoulun pääsykoetehtävät ovat usein luonteeltaan sellaisia, että erilaiset oppimisvaikeudet eivät aseta pyrkijöitä eriarvoiseen asemaan, vaan aloittavista opiskelijoista erilaisista oppimisvaikeuksista kärsii lähes samanlainen osuus kuin väestöstä kesimäärin. (Lappalainen 2007)

Kaikissa Jamk:n yksiköissä on tukiohjaaja, jolla on päävastuu yksikön erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjauksesta. IT-instituutin tukiohjaajan vastaanotolla käy vuosittain noin 100 opiskelijaa ja määrä on kasvussa. Näistä osalla käyntejä on useita lukukauden aikana, joillakin käyntejä on lähes säännöllisesti joka kuukausi. Jotkut opiskelijat saavat ohjausta oikean avun tai tuen löytämiseksi muualta, jolloin yksi käynti tukiohjaajan vastaanotolla riittää. Vuonna 2006 oli edelliseen vuoteen verrattuna enemmän sellaisia opiskelijoita, jotka tarvitsivat useamman kerran tukiohjaajan apua. Tukiohjaaja tekee vuosittain raportin, jossa tilastoidaan ohjaukseen tulleiden opiskelijoiden ongelmia ja jonka perusteella arvioidaan resurssien tarvetta tulevaisuudessa. (Lappalainen 2007)

Tyypillisiä ongelmia, joiden vuoksi tukiohjausta It-instituutissa tarvitaan, ovat lukihäiriöt, ADHD, mielialahäiriöt, jännittäminen ja paniikkihäiriöt. It-alan opiskelijoista vielä nykyisinkin suurin osa on miehiä, joten lukihäiriöiden määrä

suhteessa muiden yksiköiden opiskelijoihin on suurempi. Vastaavasti syömishäiriöisiä opiskelijoita ei ole tilastoitu miesvaltaisessa It-instituutissa. Myös autismi, aspergerin syndrooma sekä erilaiset riippuvuudet ovat syitä hakeutua tukiohjaukseen. On arvioitu, että IT-alan opiskelijoilla on muiden alojen opiskelijoita useammin autismia sekä aspergerin syndroomaa sekä peliriippuvuutta.

Autismiin liittyvä puutteellinen tai poikkeava sosiaalinen vuorovaikutus ja kommunikaatio voivat olla alun perin yhtenä syynä nuorten hakeutumiselle tietokoneiden pariin, jolloin kommunikointi koneen kanssa riittää alkuun ammattitaidon kehittymiselle ja voi korvata sosiaaliset suhteet muihin ihmisiin. Kuitenkin autismi on keskushermoston kehityshäiriö, joka aiheuttaa vaihtelevia toiminnan esteitä opiskelulle ja yleiselle elämänhallinnalle. Sulautuminen muiden opiskelijoiden, ”nörttien”, joukkoon voi sujua kuitenkin helpommin kuin muilla aloilla.

Aspergerin oireyhtymässä on kyse tietyistä piirteistä koostuvasta käyttäytymiskuvasta, joka on monimuotoinen ja omaleimainen. AS-henkilöt ymmärtävät asioiden merkityksiä eri lailla ja mieltävät ympäristöään eri lailla. Käyttäytymisessä havaittavia piirteitä ovat vaikeudet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kommunikoinnissa. Käyttäytymisessä korostuu paneutuminen erityisiin mielenkiinnon kohteisiin. Lisäksi tyypillinen oire on vaikeus asettua toisen ihmisen asemaan ja poikkeavat reaktiot aistiärsykkeisiin.

Erilaiset oppimisvaikeudet voivat ilmetä missä vaiheessa opintoja tahansa. It-instituutissa ensimmäinen käynti tukiohjaajan voi ajoittua mihin tahansa 1. – 4. vuosikurssin aikana. Lisäksi opintojen viivästymisen vuoksi joudutaan käymään ohjauksessa myös myöhemmin. (Lappalainen 2007)

5. Opintojen ohjausjärjestelmä It-instituutissa

Perehdyin It-instituutin kirjalliseen ohjeistukseen: Opintojen ohjaussuunnitelmaan ja Pedagogiseen toimintasuunnitelmaan sekä Jamk:n henkilöstökertomukseen, jotka ovat verkkomateriaalina JAMK:n intranetissa.

Oppimisen ohjaus tarkoittaa opiskelijan ohjaamista opintojakson, opintokokonaisuuden tms. opiskelemiseen tavoitteiden saavuttamiseksi opiskelijan taipumukset, kokemus ja elämäntilanne huomioon ottavalla tavalla. Jokainen opettaja tekee omaan opetustyöhönsä kuuluvaa oppimisen ohjausta. Oppimisen ohjauksen, kuten muunkin opetuksen, toteutumista valvoo koulutuspäällikkö.

Ohjauksen kannalta kriittiset kohdat opiskelussa on tunnistettu ja niiden aiheuttamat erityiset ohjaustarpeet on kirjattu ohjaussuunnitelmaan. Kriittisiä kohtia ovat:

- opiskelun aloittaminen
- tilanteet, joissa opinnot eivät etene normaalitahdissa
- harjoittelu
- opinnäytetyö

Urasuunnittelu ja opintojen ohjaustoiminta on määritelty tarkasti ja selkeästi eri sisältöihin, opintojen vaiheisiin ja toteutustapa ja toteuttaja kaikkiin toimenpiteisiin on kirjattu ohjaussuunnitelmaan.

JAMK:n ohjaustoiminta jakautuu neljään osa-alueeseen:

1. Oppimisen ohjaus
2. Tukiohjaus
3. Opastus ja neuvonta
4. Uraohjaus

Lisäksi on vertais- ja opiskelijatuutorointia, jolla on merkittävä osuus opiskelun alkuvaiheessa oppijan sopeutumiseen uuteen opiskeluympäristöön ja uusien käytäntöjen sisäistämiseen.

5.1. Oppimisen ohjaus

Oppimisen ohjauksella IT-instituutissa tarkoitetaan opiskelijan ohjausta opintojakson tai muun opintokokonaisuuden opiskelussa. Tässä yhteydessä mielestäni ohjauksella tarkoitetaan sitä normaalia kommunikointia ja välittämistä, joka kuuluu ammattitaitoisen opettajan rooliin automaattisesti. It:n opintojen ohjaussuunnitelmassa

tämä määritellään näin: jokaisen opettajan tulee keskustella opiskelijoiden kanssa opintojakson aloitusvaiheessa, miten opintojakson tavoitteisiin pääsemiseksi tulee opiskella ja miten ko. opintojakso tukee opiskelijan asiantuntijuutta. Tätä ohjausta antavat kaikki opettajat.

Opettajan roolissa osana opintojen ohjausjärjestelmää korostuvat seuraavat elementit:

- opettaja on oman opintojaksonsa toteuttamisen asiantuntija
- opinnäytetöiden ja projektitöiden ohjaus
- opintojakson ja opintojaksoon liittyvien kompetenssien liittäminen koulutusohjelman tavoitteisiin ja urasuunnitteluun

5.2. Tukiohjaus

Tukiohjaus tai itsetuntemusohjaus avustaa opiskelijaa etsimään ratkaisuja eri syistä johtuviin oppimisen ja opiskelun vaikeuksiin. Jokaisessa koulutusyksikössä on nimetty tukiohjaaja tähän tehtävään. Tukiohjaaja tukee opiskelijoita yksilöllisesti. Erilaiset oppimiseen ja opiskelusujuvuuteen liittyvät kysymykset, elämäntilanteet, ihmissuhteet tai itseen liittyvät kysymykset ovat useimmiten käsiteltävinä.

Tukiohjauksen tehtävänä on

- tukea opiskelijaa elämänhallintaan liittyvissä asioissa ja opiskelun solmukohdissa
- auttaa opiskelijaa etsimään ratkaisua hänen opiskeluaan haittaaviin tekijöihin
- tukea opintojen suunnittelussa ja normaalissa opintojen etenemisvauhdissa pysymisessä
- ohjata opiskelijaa eteenpäin opinto- tai ammatinvalintapsykologin, oppilaitospastorin, lääkärin tms. asiantuntijan vastaanotolle
- toimia tarvittaessa oppilaitoksen edustajana yhteistyöpalavereissa mielenterveystoimiston, terveyskeskuksen tms. kanssa
- käydä esittäytymässä ensimmäisen vuosikurssin opiskelijoille ja kertoa palvelun olemassaolosta

Opiskelija hakeutuu tukiohjaukseen omatoimisesti. Opiskelija ottaa yhteyttä henkilökohtaisesti, puhelimitse tai sähköpostilla. Sen jälkeen sovitaan tapaamisaika ja -paikka. Tapaamispaikkana voi olla tukiohjaajan työhuone tai opiskelijan niin halutessa myös muu mahdollinen paikka. Käyntikertojen määrä on hyvin yksilöllistä vaihdellen kertakäynnistä säännöllisiin tapaamisiin.

Tapaamisessa kartoitetaan opiskelijan sen hetkinen elämäntilanne ja opintojen sujuvuus. Osalle tukiohjaus on pelkkää keskusteluapua ja asian läpikäymistä toisen ihmisen kanssa. Tukiohjaaja voi myös auttaa opiskelijaa etsimään ratkaisua erityistilanteissa, joita voivat olla esim. oppimisvaikeudet, henkilökohtaiset ongelmat sekä terveysongelmat. Tarvittaessa tukiohjaaja tekee yhteistyötä opettajatutoreiden, opintopsykologien, opiskelijaterveydenhuollon ja mielenterveystoimistojen kanssa. Lisäksi oppimis- tai lukivaikeuksista kärsivä opiskelija voidaan ohjata Tsemppis-tukiryhmään (ks.luku 5.5.). Myös muille erityistukea tarvitseville (esim. sosiaaliset jännittäjät) on tarjolla omia tukipalveluita. Opiskelijan tilanteen seuraamiseksi voidaan opiskelijan niin halutessa sopia ns. kontrolliaika, jolloin katsotaan opiskelijan elämäntilanne ja opintojen sujuvuus uudelleen.

Tukiohjaaja on vaitiolovelvollinen asiakkaidensa suhteen. Opiskelijan luvalla tukiohjaaja voi puhua opiskelijan asioista esim. opettajien kanssa, mikäli siitä on opiskelijan opintojen etenemisen suhteen apua. Pyrkimyksenä on rakentaa tapaamisiin avoin, välitön ja toista kunnioittava ilmapiiri.

5.3. Uraohjaus

Uraohjauksella tarkoitetaan opiskelijan ammatillisen kehittymisen tukemista omien ammatillisten taipumuksiensa ja kiinnostuksen kohteiden suuntaan. Tätä tukea antavat opettajatutorit sekä koulutuspäälliköt ja -vastaavat.

Uraohjauksen tavoitteena on opiskelijan avustaminen omien ammatillisten taipumusten ja tarpeiden tunnistamisessa, urasuunnittelussa ja siihen liittyvissä opintovalinnoissa. Keskeisimpänä päämääränä on opiskelijan ammatillisen kehittymisen kaikinpuolinen tukeminen. Urasuunnittelua ei tulisi nähdä pelkästään tulevan ammatin suunnittelun kannalta, vaan sitä olisi pohdittava laajemmin myös

muiden elämänalueiden kautta. Urasuunnittelu on ajankohtaista monessa eri elämänvaiheessa, ei vain ammattikorkeakouluopintojen aikana.

Opiskelija rakentaa urasuunnitelmansa pohjalta henkilökohtaisen opintosuunnitelman (HOPS). Urasuunnitelma pohjautuu opiskelijan oman tilanteen kartoittamiseen ja sen vuosittaiseen uudelleen arviointiin. Opettajatutorin tehtävänä on tukea ja ohjata opiskelijaa urasuunnitelman ja HOPSin tekemisessä. Käytännössä nämä tuki- ja ohjaustoimet ilmenevät mm.

- 1) opiskelun alussa Ura ja ammatillinen kehittyminen –opintojaksolla tapahtuvana ammatteihin tutustumisena sekä omien ammatillisten taipumusten ja kehittymistarpeiden tunnistamisena
- 2) urasuunnitelman ja HOPSin laadinnan ja päivittämisen yhteydessä tapahtuvina henkilökohtaisina uraohjauskeskusteluina
- 3) opintovalintojen ohjauksena ja
- 4) toisen ja kolmannen vuoden opintojen aikana 2 kertaa vuodessa pidettävänä ryhmätapaamisina.

5.3.1. Opettajatuutorointi uraohjauksen toteuttajana

Opettajatuutorointi on osa oppilaitoksen tarjoamaa opintojen ohjausta. Siinä ohjausta antaa opiskelijaryhmälle nimetty opettajatutor. Tuutoroinnissa opiskelijalla on aktiivinen rooli oman opiskelunsa suunnittelijana ja toteuttajana. Opettajatutor on tarvittaessa opiskelijan tukena, kuuntelee ja auttaa opiskelijaa.

Opettajatutorilla on ”budjetoituja” tunteja tuutorointia varten 60 h/ 1.vuosikurssi, 30 h/ 2.vuosikurssi ja 15 h/ 3.vuosikurssi. Tutorkoordinaattori Sirpa Alestalon mukaan on erittäin hyvä asia, että opettajatutor voisi olla opiskelijan ammattiaineiden opettaja, ja sama luottamuksellinen suhde säilyisi koko opintojen ajan (Alestalo 2008).

Ensimmäisen vuosikurssin aikana opiskelijoiden kanssa käydään läpi opiskelutekniikoita, urasuunnittelua ja HOPSin laadinnan periaatteita sekä perehdytään ammattikorkeakouluopiskeluun ja tutkinnon suorittamisen vaatimuksiin. Toisen vuosikurssin aluksi määritellään opiskelijan tavoitteet lukuvuodelle ja tarkistetaan HOPS:n tilanne. Toisen vuoden aikana esitellään myös seuraavan vuoden valinnaisten opintojen mahdollisuudet ja seurataan opiskelijan opintojen edistymistä tavoitteiden mukaisesti.

Kolmannen vuosikurssin aluksi käydään läpi harjoitteluun liittyvät asiat, opinnäytetyön tekeminen ja peilataan opintojen edistymistä urasuunnitelman ja HOPS:n tavoitteisiin.

Opettajatutor järjestää ryhmätapaamiset kunkin lukukauden aluksi ja henkilökohtaisten haastattelujen aika on keväisin. Toisen ja kolmannen vuosikurssin aikana opiskelijoilla on mahdollisuus henkilökohtaiseen ohjaukseen. Opettajatutor kartoittaa koko ryhmänsä edistymistä haastatteluiden ja opintorekisterin seurannan avulla, jotta ne opiskelijat, jotka tarvitsisivat enemmän henkilökohtaista ohjausta ja seurantaa, löytyisivät mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Opiskelijat täyttävät ennen henkilökohtaista keskustelua uraohjauskeskustelulomakkeen, jota päivitetään vuosittain. Lomakkeen kysymyksillä on tarkoitus kartoittaa monipuolisesti opiskelijan mahdollisia oppimista vaikeuttavia asioita. Opiskelijoiden haluttomuus keskustella mahdollisista ongelmista saattaa johtaa siihen, että opettajatutor saa kysymyksiinsä vain kyllä – ja ei-vastauksia, ja opiskelijat eivät arvosta eivätkä halua ottaa vastaan tarjolla olevaa tukea. Tämän vuoksi uraohjauslomakkeen kysymykset on pyritty laatimaan sellaisiksi, että opiskelijat joutuvat selvittämään näkemystään omista opiskelutaidoistaan ja suunnitelmistaan omin sanoin.

Opettajatutor on keskeisessä asemassa opiskelijan ohjauksessa niissä tilanteissa, joissa erityisiä vaikeuksia ilmenee. Opettajatutorin toimenpitein tavoitetaan suurin osa oppimisvaikeuksia omaavista opiskelijoista, mutta valitettavasti osa opiskelijoista ei havaitusta vaikeudesta huolimatta halua osallistua tarjolla oleviin vaihtoehtoihin tuen saamiseksi. Tutorkoordinaattorin mielestä jokaisen opettajan ohjausvastuuseen kuuluu kuitenkin konsultointi opettajatutorin ja / tai tukiohjaajan kanssa sellaisissa tilanteissa, joissa on aihetta olettaa opiskelijan tarvitsevan erityistä tukea selvittääkseen opinnoistaan. (Alestalo 2008)

5.3.2. Opettajatuutoroinnin tavoitteet ja tehtäväalueet

Opintojen ohjaussuunnitelmassa määritellään opettajatuutoroinnin tavoitteeksi

- perehdyttää opiskelijaa opiskeluympäristöön ja alalla opiskeluun
- auttaa opiskelijaa korkeakouluopiskelun käytänteissä
- tukea opintojen suunnittelussa ja tavoitteiden asettelussa
- tukea opiskelijan ammatillista kasvua
- **huomata mahdolliset opiskeluun liittyvät ongelmat riittävän ajoissa ja etsiä niihin ratkaisua yhdessä opiskelijan kanssa.**

Tavoitteiden toteutuessa tuutoroinnista seuraa, että

- keskeyttäneiden ja yliajalla opiskelevien määrän pienenee,
- valmistuvilla on selkeä kuva omasta ammattitaidosta, omista vahvuuksista ja kehittämistarpeista ja
- opiskelijan työllistyminen helpottuu.

Opettajatuutorointiin kuuluu opiskelijoiden:

- neuvominen ja informointi,
- opintojen edistymisen seuranta,
- uraohjaus,
- kuunteleminen ja auttaminen sekä
- ohjaaminen eteenpäin tarvittaessa, jos opiskelija tarvitsee apua
 - opintososiaalisissa asioissa, hänet tulee ohjata opintotoimistoon
 - mielenterveys- ja päihdeongelmissa opiskelijaterveydenhuoltoon
 - opiskeluvaikeuksissa ja elämän solmukohdissa tukiohjaajan tai opintopsykologin luokse
 - normaalirakenteesta poikkeavan HOPSin hyväksymisessä koulutuspäällikön luokse
 - ammatillisen erityisosaamisen alueella aineenopettajan tai koulutusvastaavan/-päällikön luokse (jos omat taidot eivät riitä)

Opettajatutorit kokoontuvat muutaman kerran vuodessa tutorkoordinaattorin kutsumina. Kokouksessa käydään läpi ajankohtaisia asioita, arvioidaan saatua palautetta, suunnitellaan tulevaa, kehitetään toimintaa ja saadaan tukea toisilta.

Salassapitovelvollisuus koskee opettajatutoria. Nyrkkisääntö on, että kaikki mitä opiskelija kertoo opettajatutorille kahden kesken, on salassa pidettävää. Opiskelijan luvalla opettaja voi keskustella opiskelijan asioista esimerkiksi kollegansa, tukiohjaajan tai terveydenhoitajan kanssa. Myöskään sähköpostiviestiä ei saa lähettää eteenpäin ilman opiskelijan lupaa

5.4. Opastus, neuvonta ja vertaistutorointi

Opastus ja neuvonta tarkoittavat opiskelijoiden saamia palveluita opiskeluun liittyvissä käytänteissä. Näitä ovat opinto-oppaat ja muut kirjalliset ohjeet, opintososiaaliset asiat, kv-palvelut, rekisteröitymiset jne. Myös markkinointi ja tiedottaminen ovat yksi osa tätä toimintaa. Näistä palveluista vastaavat opintotoimistot, markkinointivastaavat sekä opiskelijatutorit.

Vertaistutorointi tarkoittaa toisen opiskelijan eli opiskelijatutorin antamaa ohjausta ja tukea. Jokaiselle aloittavalle ryhmälle nimetään 1- 2 opiskelijatutoria. Opiskelijatutor tukee uusia opiskelijoita heidän opintojensa alkuvaiheessa lähinnä opastamalla heille koulun käytänteitä ja tapoja. Opiskelijatutor osaa neuvoa uusia opiskelijoita oikeiden henkilöiden puheille erilaisissa tilanteissa, joissa uusi opiskelija tarvitsee tuki- tai ohjauspalveluita. Opiskelijatutorit auttavat uusia opiskelijoita tutustumaan toisiinsa, Jyväskylän kaupunkiin ja opiskelijapalveluihin.

Opiskelijatutorin tehtävissä on suotavaa olla sosiaalinen sekä ulospäin suuntautunut luonne ja hänen tulee seurata tuutoroitavia opiskelijoita voidakseen puuttua ajoissa ongelmalliseen tilanteeseen. Opiskelijatutor tekee yhteistyötä opettajatutorin, tutorvastaavan sekä tutorkoordinaattorin kanssa ja tarvittaessa kääntyy heidän puoleensa ongelmatapauksessa. Opiskelijatutor toimii usein opiskelijan sekä koulun välisenä linkkinä.

5.5. Tsemppis-Luki-ryhmä

It-instituutissa toimii Tsemppis-Luki -ryhmä. Tsemppiksen tavoitteena on tarjota käytännön tukea ja ohjausta opiskelijoille, joilla on epäilty tai jo todettu vaikeus lukemisen ja kirjoittamisen alueella. Vaikeudet voivat ilmetä oman toiminnan ja ajankäytön suunnittelussa, lukemisessa, tentteihin valmistautumisessa tai kirjallisten

tehtävien tekemisessä. Tsemppis tarjoaa työkaluja luku- ja/tai kirjoittamisongelmiin, kirjoitetun hahmottamisen ja kielenoppimisen ongelmiin.

Kaksi kertaa lukuvuoden aikana järjestetään arviointi niille, jotka epäilevät itsellään olevan jonkinasteisen lukihäiriön. Ohjaus tarkoittaa lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksiin kohdentuvaa ohjausta ja kirjoittamisen ohjausta. Tsemppikseen voi tulla missä vaiheessa lukuvuotta tahansa. Säännöllinen osallistuminen mahdollistaa kurssin käytön valinnaisina opintoina, joka anotaan omalta koulutusosalta.

5.6. Opiskelija – ohjausjärjestelmän subjekti vai objekti?

Opintojen ohjaustoiminnan tavoitteena on päämäärätietoinen, ammatillisesti osaava ja työelämään sijoittuva AMK-tutkinnon suorittanut henkilö:

- Päämäärätietoinen: Opiskelijalla on kuva omasta urasta ja sen toteutumisesta.
- Ammatillisesti osaava: Tiedostaa omat valmiutensa ja kehittää itseään tavoitteen suuntaan.
- AMK-tutkinnon suorittanut: Suorittaa tutkintonsa tehokkaasti

Opiskelijan opintopolun vaiheet ja saatavilla olevat ohjauspalvelut on esitelty laajassa taulukossa, josta löytyy myös kohta ”Opiskelun vaikeudet”. Siihen on luokiteltu erilaisia oppimista vaikeuttavia asioita ja ensisijainen ohjauksen antaja:

Opiskelun vaikeudet	vaikeus opintojakson suorittamisessa	opintojakson opettaja
	opinnot eivät etene	opettajatuutori
	opintososiaaliset ja elämänhallinnan vaikeudet	tukiohjaaja Tarja Lappalainen-Kajan, opintopsykologi Eeva-Liisa Lerber
	terveydelliset ongelmat	terveydenhoitaja Raija Pekkarinen /lääkäri
	oppimisvaikeudet, esim. lukihäiriö	Tsemppis-ryhmä (tukiohjaaja)

Opiskelija toimii oman opintopolkunsa ajan aktiivisesti asettamalla itselleen henkilökohtaiset ammatilliset tavoitteet ja laatii niiden perusteella urasuunnitelman ja HOPS:n. Tuutorointiin liittyen opiskelija päivittää ja korjaa näitä vuosittain ja osallistuu ryhmätapaamisiin ja henkilökohtaisiin keskusteluihin. Tärkein opiskelijan roolia määrittävä maininta löytyy opintojen ohjaussuunnitelmasta: Opiskelija hakee itsenäisesti tukea ohjaajilta.

6. Opintojen ohjaus ja opettajan rooli ammattikorkeakoulussa

6.1. Opintojen ohjaus osana opettajan työtä

Ammattikorkeakoululaki määrittää ammattikorkeakoulujen tehtäväksi antaa työelämän ja sen kehittämisen vaatimuksiin sekä tutkimukseen ja taiteellisiin lähtökohtiin perustuvaa korkeakouluopetusta ammatillisiin asiantuntijatehtäviin, tukea yksilön ammatillista kasvua ja harjoittaa ammattikorkeakouluopetusta palvelevaa sekä työelämää ja aluekehitystä tukevaa ja alueen elinkeinorakenteen huomioon ottavaa soveltavaa tutkimus- ja kehitystyötä. Ammattikorkeakoulut antavat ja kehittävät aikuiskoulutusta työelämäosaamisen ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi. Ammattikorkeakoulu- ja yliopistolaissa sekä -asetuksissa on vain vähän korkeakoulujen opintojen ohjausta määritteleviä ohjeistuksia. Kuitenkin laissa määritellään tehtäväksi ”ammattillisen kasvun tukeminen”, joka selkeästi viittaa opintojen ohjauksen järjestämiseen koko opintopolun ajan. (Ammattikorkeakoululaki 9.5.2003/351.)

Ammattikorkeakoulun tehtävänä on myös vastata järjestämänsä koulutuksen ja muun toiminnan laatutasosta ja jatkuvasta kehittämisestä ja osallistua määräajoin ulkopuoliseen laadunarviointiin. Ammattikorkeakoulun tulee julkistaa järjestämänsä arvioinnin tulokset. (Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 15.5.2003/352.)

Ammattikorkeakoulujen opettajien työhön kuuluu opettamisen lisäksi oppimisen ohjaaminen. Tämä tarkoittaa oppilaan ohjaamista opiskelulle asetettujen tavoitteiden suuntaan oppilaan oman elämäntilanteen ja omien resurssien puitteissa. Oppilaille on

oikeus saada tukea ja ohjausta opintojen loppuun saattamiseksi jokaiselta opettajalta.
(Selvityspyyntö/Osaavan työvoiman saatavuus ja työvoimapula 2006.)

Valtioneuvoston asetuksessa ammattikorkeakouluista määritellään ammattikorkeakoulun opettajan tehtävistä seuraavasti:

Päätoimisen opettajan tehtävänä on opetus- ja ohjaustyönsä sekä niihin liittyvien muiden tehtäviensä ohella:

- 1) kehittää alansa opetusta ottaen huomioon työelämän kehitys;
- 2) osallistua opetussuunnitelmien laatimiseen ja opiskelijavalinnan hoitamiseen;
- 3) hoitaa tutkimus- ja kehitystyöhön liittyviä tehtäviä sen mukaan kuin ammattikorkeakoulu määrää;
- 4) osallistua ammattikorkeakoulun määräämään ammattitaitoa ylläpitävään ja kehittävään koulutukseen ja perehtyä työelämään; sekä
- 5) hoitaa ammattikorkeakoulun hallintoelinten jäsenyydestä aiheutuvat ja muut hänelle kuuluvat tai määrätyt tehtävät.

(Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 15.5.2003/352.)

Ammattikorkeakouluopinnoista annetussa asetuksessa on opiskelijoiden harjoittelun ohjaus nostettu erityisesti esille. Siinä todetaan harjoittelun tavoitteeksi perehdyttää opiskelija ohjatusti erityisesti ammattiopintojen kannalta keskeisiin käytännön työtehtäviin sekä tietojen ja taitojen soveltamiseen työelämässä. Näin asetus ottaa kantaa siihen, että opiskelijoiden ohjaus on ulotettava koskemaan opintojen ohjauksen lisäksi myös muita opiskelun alueita. Asetuksessa määritellään ohjaus keskeiseksi opettajan tehtäväksi sanomalla, että päätoimisen opettajan tehtävänä on opetus- ja ohjaustyö. (Vuorinen ym. 2005, 9-10)

Opintojen ohjaus korkeakouluissa –seurantatutkimuksessa on todettu yksiselitteisesti, että ohjauksen tarve on edelleen kasvanut korkea-asteella ja palvelujen kehittämiseen on kiinnitetty huomiota sekä opetusministeriössä että korkeakouluissa. (Vuorinen ym. 2005,59) Pitkäjänteiseen opintojen ohjauksen kehittämistyöhön kuuluu palvelumuotojen monipuolistaminen, ohjauksen saatavuuden ja läpinäkyvyyden parantaminen sekä tätä kautta syntyneiden hyvien käytäntöjen levittäminen. Seurannan perusteella arviointityöryhmä esittää korkeakoulujen ohjauksen jatkokehittämiseksi aiemmille suosituksille seuraavia tarkennuksia:

- Opintojen ohjaus tulisi olla olennainen osa korkeakoulujen opetusta
 - Henkilökohtaisia opintosuunnitelmia tulisi kehittää portfolioajattelun mukaisesti ottamaan huomioon samanaikaisesti sekä opiskeluun että urasuunnittelun liittyvät tavoitteet
 - Ohjausta tulee olla tarjolla vaihtoehtoisin menetelmin, jotta voidaan tarkoituksenmukaisesti vastata opiskelijoiden eri tarpeisiin.
- (Vuorinen ym. 2005, 59)

Edellä mainituilla suosituksilla suunnataan vastuuta opintojen ohjauksesta jokaiselle opettajalle ja korostetaan oppilaan omien lähtökohtien huomioonottamista. Opintojen ohjausta pyritään toisaalta lisäämään painottamalla jokaisen opettajan vastuuta mutta ”erityisen tuen” tarjoamiseksi ei esitetä konkreettisia vaihtoehtoja. Vastuu erityisen tuen järjestämisestä ja muodoista jätetään oppilaitosten omaan harkintaan. Korkeakoulujen arviointineuvoston verkkojulkaisussa mainitaankin tutkimuksessa esille nousseen strategisen kysymyksen: Miten erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden ohjaus varmistetaan korkea-asteella? (Vuorinen ym. 2005, 66)

Opettajien päätehtävänä on lain mukaankin opettaa ja ohjata, mutta nykyisillä resursseilla ohjaukseen ei juurikaan ole aikaa. Ammattikorkeakouluissa tulisikin nostaa opiskelija-opettajasuhdetta, sillä henkilöstön määrä suhteessa opiskelijamäärään on useita Euroopan maita paljon pienempi. Näin opettajille tulisi riittävästi resursseja keskittyä päätehtäväänsä opetukseen ja ohjaukseen. Ammattikorkeakouluissa keskeistä on opiskelijoiden hyvinvointiin panostaminen. Tällä hetkellä ammattikorkeakouluopiskelijat kuuluvat kunnallisen terveydenhuollon piiriin, mutta useimmiten palvelua ei ole saatavissa opiskelupaikkakunnalla. Parantamalla terveydenhuoltoa opiskelijat siirtyisivät nopeammin ja työkykyisempinä työmarkkinoiden käytettäväksi. (Selvityspyyntö/Osaavan työvoiman saatavuus ja työvoimapula, 2006.)

6.2. Opettajan rooli

Ammattikorkeakoulun opiskeluympäristöt ovat hyvin monimuotoisia ja opiskelua tapahtuu yhä enemmän erilaisissa projekteissa, työelämäympäristössä ja verkko-opiskelun osuus kasvaa kaiken aikaa. Opettajista on tullut moniosaajia, oman alansa asiantuntijoita, joiden työhön kuuluu paljon muuta kuin opettamista. Opettajan työn

osaamisalueiden muutoksia voidaan ryhmitellä monin tavoin ja Auvisen määritelmän (2004, 367) mukaan eri osa-alueita ovat sisällöllinen osaaminen, menetelmällinen osaaminen, henkilökohtaiset ominaisuudet ja opettajan työn ydin. Opettajan työn ytimessä on arvioitu 2010-luvulla olevan seuraavat roolit: oppimisen ohjaaja, asiantuntijayhteisön jäsen ja työelämäyhteyksien luoja. Opettajan työn menetelmällisen osaamisen muutos on edennyt 1990-luvun opettajajohtoisesta pedagogiikasta ammatillisen kasvun ohjaamiseen ja oppimisprosessiperustaiseen pedagogiikkaan. Myös viestintätaidot korostuvat tulevaisuuden ammattikorkeakoulun opettajuuden sisällössä.

Helakorpi määrittelee (2007, 24-25) ammattikorkeakoulun opettajan asiantuntijuuden neljään osaamisalueeseen: substanssiosaaminen, kehittämis- ja tutkimusosaaminen, pedagoginen osaaminen ja työyhteisöosaaminen. Opettajan taidoissa pedagoginen osaaminen koostuu kasvattajan ja ohjaajan taidoista. Opettajan ja oppimisen ohjaajan rooli on aina ollut ihmissuhde- ja vuorovaikutusammatti.

Ammattikorkeakoulun opettajan pedagoginen osaaminen liittyy ohjaajan rooliin, jossa opettajan on tietysti hallittava tarvittavaa oppimisen ja ohjaamisen teoriaa ja käytäntöä. Opettajan roolin muuttuessa opettaja on entistä enemmän oppijan yksilöllisen kasvun tukija ja motivoija. Tämä edellyttää aikaisempaa laajempia ihmissuhdetaitoja ja empatiaa, sekä kykyä olla aidosti kiinnostunut oppijoista ja heidän ongelmistaan ja kehittymisestä. Perinteisen opettamisen merkitys on vähentynyt ja oppimisen ohjaaminen ja monimuotoisten oppimisympäristöjen hallinta korostunut opettajan roolissa. (Helakorpi 2007, 28-29)

Isokorpi kuvaa (2003, 114-116.) ammattikorkeakoulun opettajan roolia ohjaajan rooliksi ja määrittelee onnistuneen ohjauksen peruslähtökohdaksi ohjaajan halun ja innostuksen ohjata opiskelijoita ryhmänä ja yksilöinä. Opettajalle tärkeitä opittavia taitoja ovat ihmisen kohtaaminen ja hänestä huolen pitäminen. Ohjaajan ominaisuuksiin kuuluu nöyryys ja jokaisen opiskelijan näkeminen yksilönä ja samoin ryhmien erilaisuuden ymmärtäminen. Roolinmuutos opettajasta ohjaajaksi sisältää opettajan ammatillisen ja inhimillisen ulottuvuuden ja opettajan kehittämisessä on tärkeää kyky reflektoida omaa toimintaansa. Ohjaajan tehtävänä on rohkaista, tukea, kyseenalaistaa ja ihmetellä opiskelijan valintoja opinpolullaan ja samaan aikaan opettaja voi reflektoida omaa ammatillisen kehittymisen vaihteita.

Hyvä suhde ohjaajan ja ohjattavan välillä ei synny pakottamalla, se vaatii ohjaajalta aikaa, huomiota ja kunnioitusta opiskelijalle. Ohjaajalla on oltava riittävästi aikaa ohjaustyölle ja ohjaajan on pystyttävä olemaan ohjaustilanteessa omana aitona persoonana ja tasavertaisena keskustelukumppanina, joka sallii opiskelijoiden tuoda julki omat mielipiteensä. (Isokorpi 2003, 111-124)

Seuraava lainaus tiivistää mielestäni opettajan roolin tärkeimmän sisällön ja vastuun kaikkien, myös erityistä tukea tarvitsevien, oppijoiden kohtaamisessa: ”Ohjaaja osoittaa monella tavalla välittävänsä opiskelijoistaan. Mikäli hän onnistuu virittäytymisessään, hänellä on herkkyyttä havaita ja vastaanottaa erilaista sanomaa ryhmästä ja sen eri yksilöiltä, tiedostaa kuka tarvitsee tukea, rohkaisua ja kannustusta, kuka taas hieman pysähtymistä.” (Isokorpi, 124)

Mikäli ammattikorkeakoulun opettaja tavoittaa työssään nämä ohjaajan roolin vaativat ulottuvuudet, on opettaja aidosti läsnä opiskelijoille ja näkee myös heidän vaikeutensa. Ihmisen kohtaaminen ja huolenpittäminen näkyvät silloin myös ongelmien esiin nostamisena ja ohjauksena oikeanlaisen avun saamiseksi.

6.3. Erityinen tuki käytännössä

Tähän on koottu muutamia esimerkkejä siitä, miten ammattikorkeakoulun opettaja voi käytännön tasolla antaa tukea ja parantaa oppimisen edellytyksiä opiskelijalle, jolla on todettu oppimisvaikeuksia. Nämä ovat siis ohjeita tilanteeseen, jossa on jo tunnistettu ja tunnustettu tarve erityiselle tuelle. Kokonaan toinen asia on määritellä käytännön toimia tilanteessa, jossa opettaja epäilee opiskelijalla olevan oppimisvaikeuksia, mutta asiasta ei ole syystä tai toisesta vielä ”tullut julkista”.

Opiskelijan hyvinvointia voidaan parhaiten tukea ennalta ehkäisevin keinoin. Oppimisen esteiden avoin käsittely ja mahdollisimman varhainen puuttuminen ovat keskeisiä asioita. Nykyinen opiskelijajoukko on heterogeenista ja opintojen etenemiseen, kestoon sekä opintojen keskeyttämiseen vaikuttavat monet asiat. Tavoitteena olisi huomioida aikaisempaa tarkemmin opiskelijoiden yksilölliset ammatillisen kasvun polut unohtamatta kuitenkin tutkinnon ammatillisia vaatimuksia tai yhteisöllisyyden merkitystä.

Ohjaus on tilan, ajan ja kunnioituksen antamista opiskelijalle ja hänen omalle oppimisprosessilleen. Ohjaus ei ole terapiaa vaan tukea erilaiselle oppijalle ja hänen rinnallaan kulkemista opinpolun eri vaiheissa. Ammattikorkeakoulussa ohjaus on opiskelijan tukemista ja auttamista hänen opiskeluprosessissaan, ammatillisessa kehittämisessään ja elämäntilanteissaan. Erilaisen oppijan kohdalla ohjaukseen liittyy erilaisuuden tai oppimisen esteen tunnistaminen, tunnustaminen sekä opiskelijan tukeminen. Hyvä oppimisympäristö sallii monenlaiset reitit samoihin oppimistuloksiin pääsemiseksi ja auttaa opiskelijaa löytämään hänelle sopivimman tavan oppia. (Erilainen oppija ammattikorkeakoulussa, Diakonia-ammattikorkeakoulun opas 2007)

Vastuuntuntoinen opettaja kohtaa oppilaan, jolla on vaikeuksia oppimisen kanssa, siten, että kuuntelee hänen ongelmiaan ja pyrkii sopimaan yhdessä opiskelijan kanssa sellaisista menetelmistä, jotka auttavat opiskelijaa. Tarvittaessa opettaja voi ”esivalmistella” kurssimateriaaliaan oppilaalle sopivammaksi esimerkiksi antamalla luennolla käsiteltävien asioiden eli luentorungon opiskelijalle ennakoon paperilla. Tämä onnistuu vaikka edellisenä päivänä lyhyesti sähköpostitse. Näin opiskelija tietää ennalta miten luennolla tullaan etenemään ja luennon seuraaminen helpottuu. Luennolla opettajan ei tule puhua silloin kun opiskelijoiden on tehtävä muistiinpanoja ja niiden tekemiseen tulee antaa tarpeeksi paljon aikaa.

Oppimisen vaikeudessa voi olla kyse väärästä opiskelutekniikasta. Opiskelijan voi olla myös vaikeaa seurata pitkiä, kahden tai kolmen tunnin luentoja, koska keskittyminen vaatii häneltä erityisiä ponnisteluja. Luennot kannattaa jaksottaa harjoitustehtävien ja taukojen avulla sopivan mittaisiin jaksoihin.

Tenttien suorittamiseksi voi erityisopiskelijoiden kanssa sopia poikkeusjärjestelyistä. Lukihäiriöiseltä kuluu enemmän aikaa tehtävänantojen lukemiseen ja vastauksen kirjoittamiseen, joten yksi keino on harkita lisäajan antamista sellaisissa tenteissä, missä opiskelija joutuu kirjoittamaan paljon. Pitkien tehtävänantojen muistaminen tuottaa usein myös vaikeuksia, joten selkeillä lyhyillä lauseilla annetut tehtävät ovat helpompi ymmärtää. Tehtävät voi käydä tarvittaessa myös suullisesti opiskelijan kanssa läpi. Joskus voi olla tarpeen myös suullisten tenttien pitäminen. (Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas 2005)

7. Erityisen tuen toteutuminen IT-instituutissa

7.1. Kuka huomaa oppimisvaikeudet?

Kokonaisuutena opintojen ohjaussuunnitelma oppimisvaikeuksien havaitsemiseksi on erittäin kattava ja eri toimijoiden vastuualueet ovat ainakin paperilla selkeät.

Edellisestä voi tehdä johtopäätöksen, että Jamk:n It-instituutin ”tavallisen opettajan” vastuu on kuitenkin varsin suuri oppimisvaikeuksien havaitsemisessa, mikäli opiskelija ei itse jostakin syystä halua hakea vaikeuksiinsa apua. Ohjaustoiminta tavoittaa tukea tarvitsevat opiskelijat ja johtaa onnistuneisiin tukitoimiin parhaiten, kun opiskelija itse on aktiivinen ja haluaa ottaa vastaan tukea.

Tilanteissa, jossa opiskelijalla on vaikeuksia, on opintojen ohjausjärjestelmässä ohjauksen ensisijaisiksi antajiksi määriteltyjen henkilöiden rooli opiskelijan arkipäivässä varsin erilainen. (ks. taulukko luvussa 5.6.) Ainoastaan opintojakson opettaja on se henkilö, joka viettää toistuvasti merkittävästi aikaa kontaktitilanteissa opiskelijan kanssa, olivatpa vaikeudet tunnistettu tai ei. Kaikki muut opiskeluvaikeuksiin ohjausta antavat tahot edellyttävät opiskelijan aktiivista aloitteen tekemistä tuen saamiseksi. Jos opiskelija ei syystä tai toisesta hae aktiivisesti apua vaikeuksiinsa, jää vastuu opintojakson opettajalle tai mahdollisesti opettajatutorille, joka voi havaita ongelman seuraavassa henkilökohtaisessa haastattelussa, jossa käydään läpi urasuunnitelmaa, HOPS:ia ja päivitetään uraohjauskeskustelulomake. Pahimmassa tapauksessa seuraava tapaaminen opettajatutorin kanssa voi olla vasta lähes vuoden kuluttua. Mikäli opintojakson opettaja ei havaitse opiskelijan vaikeuksia suorittaa opintojaksoa, ei ohjausjärjestelmä välttämättä tavoita tuen tarvitsijaa.

Ammattikorkeakoulussa opettajan voi olla vaikeaa ottaa huomioon opiskelija, jolla on oppimisvaikeuksia, vaikka hän tietäisi sellaisen opiskelijoiden joukossa olevankin. Opintojen ohjausjärjestelmän tavoitteena on itseohjautuva opiskelija ja opiskelijoiden erilaiset opintopolut voivat estää opettajaa näkemästä oppilaan ongelmia. Toisaalta opettaja voi myös omalla päätöksellään ”olla näkemättä” erityisen tuen tarvetta ja vetoamalla heterogeeniseen opiskelijajoukkoon, ajanpuutteeseen ja opiskelijoiden erilaisiin urasuunnitelmiin, voi siirtää vastuun muille.

Useimmissa tapauksissa opiskelija tunnistaa itse omia oppimisen esteitään ja hakeutuu tukiohjaajan luokse. Keskustelu hyväksyvässä ilmapiirissä on hyvä lähtökohta oman tilanteen kartoittamiseksi. Usein myös opettajatutor on ratkaisevassa asemassa käydessään oppilaan kanssa keskustelua opintojen suunnitteluun liittyen. Kuka tahansa opettaja voi myös ”avata keskustelun” havaitessaan poikkeuksellista käyttäytymistä tai poissaoloja tunneiltaan. Joskus opettaja myös saattaa kysyä kollegoiltaan tukea omille huomioilleen tai asia otetaan kyseisen oppilaan tutorin kanssa puheeksi. Opiskelijan kannalta parasta olisi, että asiaan puututtaisiin mahdollisimman nopeasti, olipa toimija kuka tahansa; tutor, opettaja tai tukiohjaaja. (Lappalainen 2007)

Opettajan ja opiskelijan kohtaaminen tapahtuu ohjaustilanteissa, joissa on läsnä opiskelijan lisäksi opettajatutor tai tukiohjaaja. Tukiohjaajan luona voi olla tarvetta käydä säännöllisesti useitakin kertoja kuukaudessa, joskus yksikin keskustelukerta auttaa opiskelijaa hahmottamaan omat ongelmansa. Tukiohjaaja auttaa opiskelijaa löytämään oikeanlaista apua oppimisvaikeuksiinsa ja kannustaa hakemaan apua.

Oman kokemukseni mukaan tilanne voi olla myös sellainen, että vaikka opettaja huomaa oppilaalla olevan vaikeuden, voi tilanteessa olla vaikea edetä opintojen ohjausjärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien mukaisesti. Näin on varsinkin tilanteessa, jossa opiskelija ei itse katso aiheelliseksi osallistua tarjolla oleviin ohjauspalveluihin ja vastaanottaa tukea. Esimerkkitapauksessa epäilin opiskelijalla olevan lukivaikeuden. En tiennyt kuinka toimia ja otin asian esille keskustelutilanteessa tukiohjaajan kanssa ja sain tietää, että opiskelijalle on tarjottu apua, tuloksetta. Yritin kysyä myös kollegoilta neuvoja, kuinka toimia esim. tentin suorittamisessa, keskustelu ”siirtyi” kuitenkin muihin asioihin ja jäin ilman vastausta. Tein oman ratkaisun: opiskelija osallistui samaan tenttiin kuin muutkin. Tenttivastauksesta sain ”jotenkuten” selville opiskelijan osaamisen ja opiskelija läpäisi tentin ja oli omassa pienryhmässä onnistunut suorittamaan myös harjoitustyön kurssiohjelman mukaisesti. ”Suljin silmäni” oppimisvaikeudelta ja koska opiskelija onnistui suorittamaan kurssini, on hän askeleen lähempänä todellisia huomattavasti suurempia ongelmia, jotka liittyvät esim. opinnäytetyöhön, mistä hän ei tule selviytymään ilman erityistä tukea.

Käytännössä siis kaikki opiskelijat eivät halua opintoihinsa erityistä ohjausta, vaikka erityisen tuen tarve olisi havaittu ja tukiohjaaja olisi tarjolla olevia vaihtoehtoja esittänyt. Mikäli opinnot jäävät kesken myöhemmin oppimisvaikeuksien vuoksi ja tarjottua apua ei ole ajoissa hyödynnetty, hukataan tässä tapauksessa kalliita ja rajallisia koulutuksen resursseja. Jokaisen opettajan tulisi omalla toiminnallaan edistää oppimisvaikeuksien havaitsemista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja ohjata opiskelijaa keskustelemaan tukiohjaajan tai tutorinsa kanssa mikäli vähänkin aihetta ilmenee. Tässä tilanteessa opettajan ja opiskelijan välinen luottamuksellinen suhde ja nopea asiaan puuttuminen voi auttaa opiskelijaa tunnistamaan vaikeuksiaan ja hankki-
maan niihin apua. Kynnys ongelman esiin tuomiseen luultavammin kasvaa ajan myötä ja myöhemmillä vuosikursseilla erityisen tuen tarjoaminen opiskelijalle ja tuen vastaanottaminen voi olla vieläkin vaikeampaa.

Joillakin opettajilla saattaa myös olla korjaamista perusasenteessa erityistä tukea kaipaavia opiskelijoita kohtaan. ”Jotkut opettajat ovat kuin linja-auton kuljettajia, jotka ajavat yhtä ja samaa reittiä oman aikataulunsa mukaan, huomioimatta mitenkään oppilaita, jotka eivät pysy vauhdissa mukana, tai eivät koskaan kyytiin päässeetkään”, toteaa Lappalainen It-instituutin opettajista. (Lappalainen 2007)

Erilaisten oppijoiden ohjaamisen ”arkipäiväistyminen” edellyttää vastuun jakamista selkeämmin kaikille opettajille ja parempia resursseja toteuttaa opiskelijoille hyvinkin henkilökohtaiseksi räätälöityä oppimisen ohjausta.

7.2. Erilaiset oppijat osana pedagogisen toiminnan kehittämistä

Haastattelin ensimmäisen kerran tukiohjaaja Tarja Lappalaista keväällä 2007 ja silloin hän kertoi, että Jamk:n It-instituutissa opettajille ei tuolloin järjestetty koulutusta tai ohjausta erityistä tukea vaativien oppilaiden kohtaamista ja ohjaamista varten.

Kuitenkin Jyväskylän ammattikorkeakoulun henkilöstökertomuksesta voi lukea, että vuosina 2005-2006 pedagogiikan osalta henkilöstön osaamisen kehittämisessä keskityttiin ohjaus- ja tutortoiminnan kehittämiskoulutuksiin (Jyväskylän ammatti-
korkeakoulun henkilöstökertomus 2006). Voisin tulkita tämän niin, että opintojen ohjausjärjestelmää kehitettiin ja tehtäväjakoa selkeytettiin etenkin tutortoiminnan osalta, mutta varsinaista kaikkiiin opettajiin ja muuhun henkilökuntaan kohdistettua ja erilaisten oppijoiden ohjaamiseen liittyvää koulutusta ei järjestetty. Tätä kuvaa

käytännössä seuraava tukiohjaajan toteamus: ”Osa opettajista on sitä mieltä, etteivät he ole ”erityisopettajia”, joten asia ei koske heitä mitenkään. Osa opettajista huomaa poikkeavat käyttäytymiset ja pyrkii löytämään oikeita toimintamalleja yhdessä kollegoiden ja tukiohjaajan kanssa.” (Lappalainen 2007)

It-instituutin nykyisessä pedagogisessa toimintasuunnitelmassa määritellään opettajuus seuraavasti: Opettajuus nähdään ennen kaikkea korkeatasoisten ammattilaisten tehtävänä. Opettajuuden neljä keskeistä teesiä ovat:

- tunne asiasi
- ole aito
- mene lähelle
- ole esimerkkinä.

Opettajan täytyy olla oman alansa asiantuntija. Korkealaatuisen ammattitaidon ylläpitämiseksi organisaation täytyy tukea opettajaa pyrkimyksissä jatkuvaan itsensä kehittämiseen alansa asiantuntijana. Opettaja toteuttaa opettajuuttaan omista persoonallisista vahvuuksista lähtien eikä ”pukeudu” mihinkään opetettuun roolimalliin, jolloin opettajan ja oppijoiden kanssakäymisestä tulee välitöntä ja helppoa. Opettaja toimii lisäksi esimerkkinä, sekä opettaessaan että myös toimiessaan opiskelijoiden kanssa oppilaitoksen ulkopuolella. (Pedagoginen toimintasuunnitelma 2007)

Pedagogisessa toimintasuunnitelmassa määritellyjä tavoiteltavan pedagogisen toiminnan painopistealueita ovat mm. opintojakson sisältämien luentojen, harjoitustehtävien ja laboratoriotöiden integrointi, projektioppimisen ja ratkaisukeskeisen oppimisen käyttäminen ja oppimisympäristöjen kehittäminen niin, että ne mahdollisimman paljon kehittäisivät työelämäyhteyttä ja omatoimista opiskelua. Ainoa maininta eritasoisten opiskelijoiden huomioimisesta opetuksen suunnittelussa löytyy kohdasta, jossa kerrotaan insinöörien koulutukseen liittyvästä erityispiirteestä: vaativien teknisten järjestelmien oppimisen edellytyksenä ovat laajat matematiikan ja fysiikan opinnot, joiden suunnittelussa ajoitus, ryhmien koko ja eritasoisten oppijoiden lähtötaso on huomioitava. Koulutusohjelmakohtaisissa huomioissa ohjelmistotekniikan ja mediatekniikan osalta oli pedagogisiin tavoitteisiin kirjattu selkeästi erilaisten oppijoiden huomioiminen: ”Erilaisten oppijoiden tarpeet tunnustetaan ja pyritään tukemaan omaehtoisia aktiivisia oppimisprosesseja sekä tarjoamaan resurssien puitteissa erilaisia oppimismahdollisuuksia ja –väyliä. Mottona on siis

”tärkeintä on se että opit, ei se miten opit”. Myös oppimisvaikeuksien kehittymiseen on syytä jatkossa kiinnittää huomiota.” Tämä oli muihin koulutusohjelmiin verrattuna positiivinen poikkeus ja ainutlaatuinen erilaisten oppijoiden esille nostaminen koko It-instituutin pedagogisessa toimintasuunnitelmassa. (Pedagoginen toimintasuunnitelma 2007)

Jamk:n henkilöstön koulutus- ja kehittämissuunnitelman viidestä tavoitteesta yksi on ”Ohjausosaamisen kehittyminen”, joka sisältää aiemman osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen, ESOK-koulutukset ja uuteen ohjausjärjestelmään liittyvän koulutuksen. Käytännössä tähän sisältyy keväällä 2008 yksi koulutuspäivä, jonka teemana on erilaisten oppijoiden huomioiminen erilaisissa oppimisympäristöissä ja se on suunnattu opettajille. Muutoin ohjausosaamisen kehittäminen toteutetaan ESOK-hankkeen kautta, jota selvitetään seuraavassa luvussa. (Jamkin henkilöstön koulutus- ja kehittämissuunnitelma vuosille 2008-2009)

7.3. Sivutoiminen opettaja erityisen tuen antajana

Jamk:n palveluksessa oli vuoden 2006 lopussa 405 opetushenkilöstöön kuuluvaa henkilöä, joista sivutoimisia tuntiopettajia oli 89. Määrä on vaihdellut vuosittain ja parina aikaisempaa vuonna sivutoimisia opettajia oli toistasataa. Sivutoimisia opettajia käytetään erityisesti tilanteissa, joissa opetettava asiantuntijuusalue on kapea ja tarjolla olevien tuntien määrä suhteellisen pieni. (Jyväskylän ammattikorkeakoulun henkilöstökertomus 2006) Sivutoiminen opettaja vastaa omalta osaltaan laadukkaan opetuksen tarjoamisesta pedagogisen toimintasuunnitelman määrittämien menetelmien ja tavoitteiden mukaisesti ja osallistuu opinto-jaksonsa osalta myös opintojen ohjaukseen. Oma tuntimääräni oli lukuvuonna 2007-2008 240 tuntia, joka koostuu kuudesta pakollisiin perusopintoihin kuuluvasta opintojaksosta. Muiden sivutoimisten opettajien tuntimääriä voin vain arvailla, mutta joka tapauksessa puhutaan kokonaisuutena merkittävistä tuntimääristä.

Opiskelijoille sivutoimisten opettajien käyttäminen opintojaksojen opettajina ei saisi näkyä mitenkään opetuksen laadussa. Opiskelijan tulisi voida opintojaksolle ilmoittautuessaan luottaa siihen, että saa oikeanlaisen asiasisällön, luottamuksellisen

vuorovaikutussuhteen opettajan kanssa sekä tarvittaessa yksilöllistä ohjausta opintojakson suorittamiseen. Todennäköisesti jokaisella sivutoimisella opettajalla on vahva ammattiosaaminen, vähintäänkin normaalit vuorovaikutustaidot ja useilla vielä opettajan pätevyys, mutta aito läsnäolo, halu ja kyky nähdä erilaiset oppijat saattavat puuttua.

Sivutoimisen opettajan voi olla hyvin vaikeaa antaa yksilöllistä ohjausta tai kohdata erityisen tuen tarvitsija opiskelijoiden joukossa. Syitä tähän löytyy monia. Sivutoiminen opettaja voi olla epäpätevä, jolloin pedagoginen osaaminen ei riitä havaitsemaan oppimisvaikeuksia. Opettaja voi olla myös opettamassa vain yhtä opintojaksoa, jolloin motivaatiota muun kuin varsinaisen opetustyön tekemiseen on hyvin vaikea löytää. Usein voi olla kyse siitä, että on vain yksinkertaisesti vaivattomampaa olla huomaamatta mitään poikkeavaa ryhmässä. Joskus voisi olla halua tarttua asiaan ja auttaa opiskelijaa, mutta ei tiedä kuinka toimia. Tuen saaminen muilta opettajilta voi olla vaikeaa, esim. lounaspöytäkeskusteluissa vaikeahkot aiheet sivuutetaan nopeasti. Sivutoiminen opettaja on läsnä organisaatiossa hyvin satunnaisesti eikä välttämättä ”kuulu joukkoon”. Tämän vuoksi organisaation toimintatavat saattavat olla täysin vieraita ja jos opettaa useissa eri oppilaitoksissa ei voida vaatia kovin syvällistä perehtymistä jokaiseen käytössä olevaan ohjausjärjestelmään. Opiskelijoiden edun mukaista olisi kuitenkin laatia opetushenkilöstölle, myös sivutoimisille opettajille, ohjeistus siitä, kuinka tulisi toimia havaitessaan opiskelijalla oppimisvaikeuksia. Yhtenäiset ohjeet ja toimintatavat helpottaisivat opettajan työtä ja takaisivat opiskelijoille oikeudenmukaisen ja tasavertaisen kohtelun kaikissa tilanteissa.

8. Esteetön opiskelu korkea-asteen oppilaitoksissa, ESOK

Esok-hanke kokoaa yliopistot ja ammattikorkeakoulut kehittämään korkea-asteen opetuksen ja opiskelun esteettömyyttä. ESOK-hankkeen tavoite on korkea-asteen opetuksen ja opiskelun fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen esteettömyyden kehittäminen siten, että jokainen voi ominaisuuksistaan riippumatta opiskella yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tavoitteena on liittää esteettömyys osaksi ammattikorkea-

koulun pedagogista strategiaa siten, että osallisuus ja yhdenvertaisuus toteutuvat. Merkittävä osa hanketta on ammattikorkeakoulun pedagogisen toiminnan, menettelytapojen ja ohjausjärjestelmän kehittäminen yhdenvertaisuus- ja esteettömyysperiaatteella.

Hanke tukee kaikkien korkeakoulujen esteettömyystyötä aktivoimalla yhteistyötä ja verkottumista, järjestämällä koulutusta, levittämällä hyviä käytäntöjä sekä tuottamalla suosituksia. ESOK edistää opetusministeriön toimenpidesuosituksen mukaan ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen opiskelun esteiden poistamista kaikilta korkeakouluissa toimivilta, mutta etenkin opiskelijoilta, joilla on jokin vamma, jotka ovat erilaisia oppijoita, ikääntyviä tai kuuluvat kieli- tai kulttuurivähemmistöön. (ESOK 2008)

8.1. ESOK 2008 toimintamalli Jamk:ssa

ESOK-hankkeen tarkoituksena on luoda esteettömän oppimisympäristön toimintamalli Jyväskylän ammattikorkeakoulussa. Vuoden 2007 aikana on kokeiltu erilaisia toimintamalleja, joiden käyttöönotto on tänä vuonna hankkeen päätavoitteena. Vuoden alussa on tarkoitus kartoittaa opiskelijoiden erityistuen tarpeet ja kerätä kokemustietoa toiminnan kehittämistä varten. Kevätlukukauden aikana on tarkoitus vahvistaa olemassa olevia ja luoda uusia oppimista tukevia toimintamalleja, joista tiedotetaan tehokkaasti opiskelijoille ja henkilöstölle. Monia uusia toimintamalleja otetaan käyttöön alkuvuoden aikana:

- Hakuprosessiin liittyvä ohjeistus, ohjaus ennen opintoja
- Tsemppitoiminta
- Kirjoittamiseen liittyvien valmiuksien kartoittaminen
- Lukivaikeuksisen opiskelijan yksilöllinen ohjausprosessi Jamk:ssa
- Ruotsin verkkopohjainen rästäpaja
- Jamk:n ohjausprosessi päihdeongelmissa ja mielenterveyden haasteissa
- Toimenpiteet fyysisen esteettömyyskartoituksen pohjalta
- www-sivujen uudistus; esteettömyysnäkökulma huomioidaan: arviointi tehty, sen pohjalta toimenpiteet; viittomakielinen info
- Esteettömyyttä tukevaa materiaalia tuotetaan
- Kv-palvelut: tuki vieraskielisille opiskelijoille
- Kirjasto: esteettömyys-teema jatkuu

Hankkeen aikana kootaan ja luodaan henkilökunnalle osoitetut perusohjeistukset ja otetaan ne käyttöön. Tavoitteena on myös perustaa esteettömyystyöryhmä, joka ylläpitää, seuraa ja kehittää edelleen esteetöntä oppimisympäristöä. Koko vuoden ajan on tarkoitus järjestää henkilökunnalle koulutusta koko Jamk:n tasolla ja lisäksi yksikkökohtaisia ja henkilökohtaisia koulutuksia. Tämän vuoden alusta alkaen on Jamk:ssa pyritty siihen, että tukiohjaajat ottavat vastuun ESOK-hankkeen yksikkökohtaisesta kehittämisestä ja tiedottamisesta. (Hirvonen 2008)

8.2. ESOK-keskustelufoorumin johtopäätöksiä

Maaliskuussa 2008 ESOK-tapahtumassa Jamk:ssa käsiteltiin mm. seuraavia aiheita:

- Kuinka ammattikorkeakoulussa voidaan tukea opiskelijoiden jaksamista?
- Riittävä opiskelijaterveydenhuolto tulisi taata myös AMK-opiskelijoille.
- Lukemisen ja kirjoittamisen haasteita, hyvien käytäntöjen levittämistä sekä tietoa erilaisista LUKI-tietokoneohjelmista.
- Mistä aika ja voimavarat esteettömyyden mahdollistamiseen?

Yhteenvedona todettiin, että ohjaustehtävissä olevat henkilöstöryhmät tarvitsevat koulutusta, jotta voivat havaita organisaatiossa opiskelijoiden jaksamiseen vaikuttavia tekijöitä sekä opiskelijoiden voimavaroissa tapahtuvia muutoksia. Tärkeänä nähtiin uupumisen merkkien tunnistaminen varhaisessa vaiheessa ja ennaltaehkäisy sekä ratkaisukeskeinen, positiivinen tukeminen.

Johtopäätöksiä tehtäessä todettiin, että esteettömyyden edistämisen tulee sisältyä korkeakoulujen strategioihin ja siirtyä sieltä toimintasuunnitelmiin sekä konkretisoitua ohjaus- ja oppimisympäristöissä. Esteettömyysteeman tulisi olla myös esillä opettajankoulutuksessa. Hyvien käytäntöjen ja tiedon tulisi olla helposti saatavilla, sopiva paikka olisi ESOKin portaali – www.esok.fi.

Yhteenvedossa todettiin, että keskustelufoorumi herätti kysymyksiä ja osoitti korkeakouluhenkilöstön yhteistyön halun ja tarpeen. Keskusteluissa todettiin, ettei esteettömyysasioissa aina ole kyse suurista ja paljon resursseja vaativista toimenpiteistä, vaan ”ratkaisut voivat olla myös pieniä ja jopa helppoja”. Tällaisten

ratkaisujen löytyminen tapahtuu parhaiten opiskelijoiden ja henkilöstön yhteisyyssä – luovassa ja avoimessa ilmapiirissä. (<http://esok.jyu.fi>)

9. Oppimisvaikeudet opintojen viivästymisen ja keskeyttämisen syynä?

It-instituutissa kuten muissakin koulutusyksiköissä tilastoidaan tietoa opintonsa keskeyttäneistä ja keskeyttämiseen johtuvista syistä sekä jatkoaikahakemusten syistä. It-instituutilla oli suhteellisesti eniten jatkoaika-anomuksia JAMK:ssa vuonna 2006. Koko JAMK:n tasolla suurimmat syyt jatkoaika-anomuksiin ovat työt, opinnäytetyön ongelmat, masennus/uupumus, sairaus, perhesyyt ja vaihto-opiskelu. It:n opiskelijoiden syitä eriteltyinä ei ole tiedossa, mutta osa jatkoaikaa hakeneista olisi voinut selvittää opinnoistaan todennäköisesti suositusajassa oikeanlaista ja riittävää ohjausta saatuaan. Palautetta opintoihin liittyvistä kysymyksistä kerätään myös monella tavalla. Erään palautejärjestelmän mukaan joka kymmenes It:n opiskelija kokee, että neuvonta- ja ohjauspalvelut eivät tue lainkaan opintoja. Tämä (11 %) on Jamk:n tasolla suurin prosenttiluku. (Lappalainen 2007)

Erilaisissa, valtakunnallisissa, ammattikorkeakoulujen toimintaa kehittävässä hankkeissa tehtyjen selvitysten mukaan monet opiskelijat kokevat etteivät saa riittävästi tukea ja ohjausta opintojen loppuun saattamiseksi. Riittävällä opintojen ohjauksella voidaan vähentää keskeyttämiä sekä nopeuttaa opiskelijoiden valmistumista ja siirtymistä työelämään. Tätä ongelmaa pohdittiin myös maaliskuun alussa ESOK-päivillä: Työryhmä pohti riittävien resurssien saamista koulutukseen, esteetömyyttä edistävien toimintamallisen kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Yksi näkökulma resurssikeskusteluun on muuttaa opiskelun viivästyminen tai opintojen keskeytyminen euroiksi – mitä ne tulevat oppilaitokselle maksamaan. (<http://esok.jyu.fi>)

10. Kehittämisehdotus erityisen tuen varmistamiseksi

Sivutoimisen opettajan perehdyttämiseen ei ainakaan omalla kohdallani kuulunut minkäänlaista keskustelua tai mainintaa siitä, kuinka toimia, jos havaitsee jotakin ”erityistä” opiskelijoissa tai tunnistaa selkeästi oppimisvaikeuden. En ollut aloittaessani enkä vieläkkään pätevä opettaja, mutta tietoa oppimisvaikeuksista oli tullut opintojen myötä. Omakohtaiset kokemukset erilaisista oppijoista ryhmissäni herättivät kysymyksen opiskelijoiden saamasta ohjauksesta ja sen laadusta.

Aloittavana opettajana huomion kiinnittäminen seikkoihin, joilla helpotetaan esim. lukivaikeuksisten oppijoiden ongelmia tunneilla, ei onnistu kovinkaan helposti. Erityisryhmien huomioiminen opetuksessa ”varmuuden vuoksi” ei ole järkevää rajallisten resurssien vuoksi ja toisaalta oma ammattitaito rajoittaa toimintamahdollisuuksia. Erilaisen oppijan kohtaamisessa, tilanteessa jossa huomaa, että nyt on ”jotain vialla”, olisi auttanut tieto olemassa olevasta ohjausjärjestelmästä, jonka mukaisesti voin ohjata opiskelijan hakemaan apua.

ESOK-hankkeen myötä näitä käytäntöjä luodaan ja otetaan käyttöön, ja nyt olisi hyvä hetki miettiä, miten myös sivutoimiset opettajat saisivat osansa arvokkaasta tiedosta. Osana uusien sivutoimisten opettajien perehdyttämistä tulisi tarjota erilaisten oppijoiden kohtaamiseen valmistavaa tietoa. Erilaisia oppijoita on jokaisessa oppilaitoksessa ja jokainen opettaja kohtaa työssään opiskelijoita, joilla on oppimisvaikeuksia. Nyt tämä asia pitäisi myös ammattikorkeakoulussa hyväksyä osaksi opettajan arkipäivää. Oikean tiedon jakamisella ja koulutuksella voidaan saada aikaan asennemuutos, jonka myötä jokainen opettaja olisi halukas ja osaava toimimaan erilaisten oppijoiden kanssa.

Ongelma ei ole suuri, tietoa ja osaamista on, nyt ne on kohdistettava oikein ja otettava käyttöön jokaisen uuden, sivutoimisenkin, opettajan kohdalla. Olisin mielelläni osallistunut esim. tämän kaltaiseen ohjeistukseen:

1) Perustietopaketti erilaisista oppimisvaikeuksista tulisi olla ensimmäinen askel koulutuksessa. Toimisi myös käytännön työkaluna ja kertauksena kaikille opettajille.

- Mitä ovat tavallisimmat oppimisvaikeudet

- Miten tunnistan oppimisvaikeuden?
- Mitä voin tehdä tunnilla toisin?
- Tarvitaanko muuta tukea?

2) Opintojen ohjausjärjestelmään tutustuminen

- Miten opintojen ohjaus on tässä koulutusyksikössä järjestetty?
- Mikä on minun rooli ja vastuu opettajana?
- Miten toimitaan erilaisten oppijoiden kanssa?
- Kun havaitsen oppimisvaikeuden, mitä konkreettisesti teen? Kenen kanssa keskustelen ensin?
- Miten saan tietoa, onko oppilaan oppimisvaikeus jo tiedossa? Vaikuttaako se oman opetuksen toteutukseen?

3) Koulutus, tietojen ja kokemusten jakaminen muiden opettajien kanssa

- tunne kuulumisesta työyhteisöön lisää omaehtoista vastuunottoa ja siten parantaa koko toiminnan ja opetuksen laatua
- mahdollisuus samoihin koulutuksiin ja kollegiaalisen tiedon jakamiseen vakituisen opetushenkilöstön kanssa
- ryhmään kuuluvien opiskelijoiden tiedossa olevista oppimisvaikeuksista olisi hyvä saada tieto etukäteen, näin voisi tehdä tarvittavia valmisteluja oppimateriaalin suhteen

Järjestelmästä tulisi luoda sellainen, että jokainen opetustyötä tekevä voisi kantaa vastuunsa erilaisten oppijoiden ohjaamisesta niin, että pystyisi ainakin ohjaamaan opiskelijan oikeanlaisen avun lähteille. Silmien sulkeminen oppimisvaikeuksilta ei saisi olla käytetyin toimintamalli ja sen vuoksi koulutuksen kohdistaminen myös sivutoimisiin opettajiin olisi tärkeää. Koulutuksen arvoa ei tulisi ajatella lyhyellä aikavälillä niin, että työn määräaikaisuus olisi este koulutukseen osallistumiselle. Jos opin jotain tässä oppilaitoksessa, voin hyödyntää tietoa kaikissa niissä paikoissa joissa tulen myöhemmin opettamaan. Vastaavasti seuraava uusi sivutoiminen opettaja tuo organisaatioon tullessaan osaamista edellisistä työpaikoistaan. Tiedon ja osaamisen jakaminen työyhteisössä lisää yhteisön osaamista, eikä ole keneltäkään pois.

LÄHDELUETTELO

Alestalo, S. 2008. Tutorkoordinaattori, JAMK Informaatioteknologian Instituutti. Haastattelu 15.1.2008.

Ammattikorkeakoululaki 9.5.2003/351
<http://www.minedu.fi/>, koulutus, ammattikorkeakoulutus, lait ja säädökset

Auvinen, P.2004.Ammatillisen käytännön toistajista monipuolisiksi aluekehittäjiksi? Ammattikorkeakoulu-uudistus ja opettajan työn muutos vuosina 1992-2010. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 100. Viitattu 13.2.2008.
http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/auvinen_aluekehittajaksi/auvinen.pdf

Erilainen oppija ammattikorkeakoulussa, Diakonia-ammattikorkeakoulun opas. Viitattu 29.1.2008. <http://www.diak.fi/erilainenoppija>

ESOK-hankkeen esittely 2008. Esteetön opiskelu korkeakoulussa –hankkeen sivusto. Viitattu 15.1.2008. <http://esok.jyu.fi/esittely/>

Helakorpi, S. 2007. Ammattikorkeakoulun opettajan asiantuntijuus
<http://ope.aokk.fi/~shelakorpi/AMK-ope/amkopeos.pdf>, Viitattu 10.2.2008

Hirvonen, M. 2008. Sähköpostiviesti 5.2.2008. Vastaanottaja R.Telin. ESOK 2008 Looginen viitekehys.

Isokorpi, T. 2003. Ohjaus vuorovaikutuksena ammattikorkeakouluyhteisössä. Teoksessa Ammattikorkeakoulupedagogiikka. Toim. H.Kotila. Edita Prima Oy Helsinki 2003.

JAMKin henkilöstön koulutus- ja kehittämissuunnitelma vuosille 2008-2009. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Henkilökunnan intranet. Viitattu 12.3.2008.
<https://intra.jamk.fi>

Jyväskylän ammattikorkeakoulun henkilöstökertomus 2006. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Henkilökunnan intranet. Viitattu 16.3.2008.
<https://intra.jamk.fi>

Lappalainen, T. 2007. Tukiohjaaja, JAMK Informaatioteknologian Instituutti. Haastattelu 12.4.2007.

Lappalainen, T. 2008. Tukiohjaaja, JAMK Informaatioteknologian Instituutti. Haastattelu 11.2.2008.

Opintojen ohjaussuunnitelma Informaatioteknologian instituutti, 2.2.2007. Jyväskylän ammattikorkeakoulun informaatioteknologian instituutti. Henkilökunnan intranet. Viitattu 8.1.2008. <https://intra.jamk.fi>

Pedagoginen toimintasuunnitelma 31.1.2007. Jyväskylän ammattikorkeakoulun informaatioteknologian instituutti. Henkilökunnan intranet. Viitattu 29.1.2008.
<https://intra.jamk.fi>

Puupponen, H. 2006. Aivan arkisia asioita, Maaliskuu 2006. Viitattu 18.04.2007.
<http://esok.jyu.fi/artikkelit/>

Raitanen, T.2007. Terhi Raitasen haastattelu. Viitattu 15.4.2007.
<http://esok.jyu.fi/haastattelu/raitanen/>

Selvityspyyntö/Osaavan työvoiman saatavuus ja työvoimapula, 2006.
Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE ry. LAUSUNTO 19.5.2006.
Viitattu 19.4.2007. <http://www.arene.fi/.../Lausunnot>

Teknillisen korkeakoulun Erilaisen oppijan opas, 2005. Viitattu 29.1.2008.
<http://www.dipoli.tkk.fi/ok/p/erilaisetoppijat/info/index.html>

Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 15.5.2003/352
<http://www.minedu.fi/>, koulutus, ammattikorkeakoulutus, lait ja säädökset

Vuorinen, R. , Karjalainen, M., Myllys, H.; Talvi,U., Uusi-Rauva, E. & Holm, K.
Opintojen ohjaus korkeakouluissa -seuranta 2005.
KORKEAKOULUJEN ARVIOINTINEUVOSTO VERKKOJULKAISUJA 5:2005.
Viitattu 17.4.2007. http://www.kka.fi/pdf/muut/muut_julkaisut/KKA200505_opint.pdf